

ФАКТОРНА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МОБІЛІЗОВАНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Нікітенко Г. О., аспірантка кафедри практичної психології, провідний
фахівець соціально-психологічної служби
Херсонський державний університет

У статті представлено результати перевірки запропонованої нами теоретичної моделі структури психологічної готовності мобілізованих осіб до військової служби за допомогою факторного аналізу. Встановлено, структура психологічної готовності мобілізованих складається з таких компонентів: емоційно-вольовий, поведінковий, мотиваційний, особистісний, когнітивно-прогностичний, когнітивно-рефлексивний, соціально-психологічний, проблемно-орієнтаційний та соціально-діяльнісний.

Ключові слова: психологічна готовність, структура готовності, компоненти готовності, мобілізовані військовослужбовці, факторна модель психологічної готовності.

В статье представлены результаты проверки предложенной нами теоретической модели структуры психологической готовности мобилизованных лиц к военной службе с помощью факторного анализа. Выявлено, что структура психологической готовности мобилизованных состоит из следующих компонентов: эмоционально-волевой, поведенческий, мотивационный, личностный, когнитивно-прогностический, когнитивно-рефлексивный, социально-психологический, проблемно-ориентационный и социально-деятельностный.

Ключевые слова: психологическая готовность, структура готовности, компоненты готовности, мобилизованные военнослужащие, факторная модель психологической готовности, факторный анализ.

Nikitenko H. O. FACTOR MODEL OF PSYCHOLOGICAL READINESS OF MOBILIZED SOLDIERS

The article presents the results of checking the proposed theoretical model of the structure of psychological readiness of mobilized persons for military service by means of factor analysis. Revealed that the structure of psychological readiness of the mobilized soldiers consists of the following components: emotionally-volitional, behavioral, motivational, personality, cognitive-prognostic, cognitive-reflexive, socio-psychological, problem-oriented and social-activity.

Key words: psychological readiness, structure of readiness, readiness components, mobilized soldiers, factor model of psychological readiness, factor analysis.

Постановка проблеми. Військова діяльність, як і будь-яка інша, вимагає від людини, передусім, морально-психологічної готовності до праці взагалі, тобто розуміння нею необхідності виконувати свої службові обов'язки і готовність здійснювати цю діяльність, удосконалювати себе заради збільшення продуктивності своєї діяльності. Вона характеризується високою динамікою, напруженістю, загрозою здоров'ю, невизначеністю та новизною ситуацій, суперечливістю інформації, дефіцитом часу та іншими особливостями, що є джерелом психічної напруженості і вимагають від особистості високого рівня розвитку психологічної готовності. Сучасні умови ведення бойових дій на сході України вимагають суттєвого перегляду системи психологічної підготовки військовослужбовців. Особливо актуальним постає питання формування психологічної готовності мобілізованих військовослужбовців, які повинні безпомилково виконувати службово-бойові завдання, пов'язані з ризиком для життя. Розроблення моделі структури психологічної готовності мобілізованих осіб до військової діяльності надасть можливість дослідити цю структуру,

проаналізувати зв'язки між її елементами, зовнішніми та внутрішніми факторами. Також розроблена модель сприятиме пошуку шляхів оптимізації психологічної готовності мобілізованих до військової діяльності, що є важливим практичним завданням на сучасному етапі розвитку Збройних сил України.

Таким чином, актуальність вирішення питання щодо вивчення моделі психологічної готовності мобілізованих осіб до військової діяльності не визиває сумнівів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням особливостей психологічної готовності військовослужбовців з урахуванням специфіки їх діяльності займалися Я. Бондаренко, В. Варваров, С. Злепко, О. Колесніченко, В. Крайнюк, Л. Матохнюк, С. Мул, В. Осьодло, О. Пасько, І. Платонов, Н. Сторожук, О. Тімченко, М. Томчук, В. Тробюк, В. Хіміч та інші. Водночас, що стосується психологічної готовності до військової служби військовослужбовців мобілізованого резерву, то не зважаючи на певний інтерес дослідників до неї (О. Самойленко), вона залишається ще недостатньо теоретично та методично розробленою.

Метою статті є розкриття особливостей факторної моделі психологічної готовності мобілізованих осіб до військової служби, перевірка запропонованої нами теоретичної моделі за допомогою факторного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз наукової літератури вказує на те, що феномен психологічної готовності є явищем з багаторівневою системою психічних особливостей людини, які виступають суб'єктивними умовами її успішної професійної діяльності, та має складну структуру. Різні вчені по-різному підходять до визначення структурних компонентів психологічної готовності людини до різних видів діяльності. Певні дослідники вважають, що структуру психологічної готовності до діяльності утворюють два структурні компоненти (В. Барко) [1], інші – три (Л. Матохнюк, В. Мірошніченко, О. Пасько, І. Платонов, М. Томчук) [4; 7]. В. Варваров, В. Ягупов [8], дотримуються думки про чотирикомпонентну структуру

психологічної готовності. Я. Бондаренко, Н. Сторожук відстоюють позицію шестикомпонентної структури психологічної готовності [2; 6]. Таким чином, аналізуючи описані дослідниками особливості компонентної структури психологічної готовності, слід зазначити, що не зважаючи на розбіжності щодо компонентного складу психологічної готовності, вчені зазначають, що її структурне наповнення залежить від змісту та умов діяльності.

З урахуванням специфіки професійної військової діяльності мобілізованих осіб та ґрунтуючись на проведеному аналізі наукових досліджень, нами було виділено зовнішній та внутрішній фактори психологічної готовності мобілізованих осіб до військової служби. Разом із тим ми припустили, що вони утворюються поєднанням 7 окремих компонентів готовності. Зовнішній фактор психологічної готовності мобілізованих осіб до військової служби включає до свого складу соціальну, економічну та сімейну складові. А внутрішній фактор складають особистісний, регуляторний, когнітивний та мотиваційний компоненти.

Соціальний компонент структури психологічної готовності мобілізованих осіб до військової служби відображає особливості спілкування військовослужбовців в колективі товаришів по службі, поєднує засоби вирішення проблем у їх взаємовідносинах, які виникають під час служби, ставлення до військової служби, сформоване під впливом соціально-політичних подій. Економічний компонент відображає наявність або відсутність відповідних матеріальних, фінансових чи інших ресурсів у мобілізованих осіб. Сімейний компонент відображає ставлення рідних до служби та представленість сімейних цінностей у ціннісно-мотиваційній системі мобілізованих осіб.

Особистісний компонент у складі внутрішнього фактора психологічної готовності мобілізованих осіб до військової служби розглядається нами як комплекс особистісних рис досліджуваних, завдяки яким вони здатні протидіяти та переборювати зовнішні та внутрішні перешкоди на шляху досягнення цілей військово-професійної діяльності. Регуляційний компонент

відображає емоційну стійкість, емоційне ставлення до військової служби, рівень вольової саморегуляції, домінуючі стратегії поведінки, які обумовлюють рівень військової підготовки. Когнітивний компонент готовності ми розглядаємо як рівень розвитку знань, вмінь, навичок, уявлень про майбутні труднощі, що необхідні для успішної діяльності. Мотиваційний компонент ми розглядали як складну систему мотивів, що активує та спрямовує енергійність мобілізованого до діяльності в екстремальних умовах та включає в себе мотиваційні установки й ціннісні орієнтації.

З метою вивчення запропонованих в теоретичній моделі компонентів структури психологічної готовності були застосовані наступні психодіагностичні методики: методика «Прогноз», проєктивна методика «Тест дванадцяти тварин» Б. Пашнєва, опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» О. Зверькова та Є. Ейдмана, методика особистісного диференціала (варіант, адаптований в НДІ ім. В. М. Бехтерева), П'ятифакторний особистісний опитувальник («Велика п'ятірка») МакКрє-Кости та авторська анкета «Вивчення впливу внутрішніх та зовнішніх факторів на психологічну готовність мобілізованих осіб до військової служби».

Досліджування проводилося з мобілізованими військовослужбовцями, що перебували на момент тестування в навчальних ротах на базі двох військових частин та з мобілізованими військовослужбовцями прикордонної служби. Вибірка була гомогенною (лише представники чоловічої статі). Загальна кількість респондентів в дослідженні склала 126 осіб, в віці від 20 до 46 років.

Отримані дані було піддано факторному аналізу, який дозволяє перевірити запропоновану нами теоретичну модель структури психологічної готовності мобілізованих осіб. Комп'ютерна обробка даних здійснювалася за допомогою пакета програм STATISTICA 10.0.

Проведений факторний аналіз дозволив виділити у складі внутрішнього фактора психологічної готовності мобілізованих осіб до військової служби шість незалежних складових, аналіз яких дозволяє описати 47% індивідуальних розбіжностей. Загальний зовнішній фактор структури психологічної готовності

мобілізованих осіб до військової служби визначається структурними особливостями організації трьох факторів, які описують 45% дисперсії ознак.

Розглянемо структуру внутрішнього фактора психологічної готовності мобілізованих осіб до військової служби. Перший фактор, «Емоційно-вольовий компонент», (відсоток сумарної дисперсії – 9,96%), поєднує наступні змінні: представленість нервово-психічної нестійкості (-0,845), схильність до суїцидальної поведінки (-0,748), схильність до емоційного зриву (-0,814), рівень розвитку загальної саморегуляції (0,636), рівень прояву наполегливості (0,571), рівень прояву самоволодіння (0,591), позитивний характер реакції на звістку про мобілізацію (0,333). Цей фактор відображає здатність особистості до свідомої регуляції своєї поведінки, контролю емоційних станів та рівня психічного напруження через вольові зусилля. Ядро фактора складають показники емоційної стійкості та вольових якостей мобілізованих осіб. Чим більше мобілізовані особи проявляють нервово-психічну стійкість, чим менше мають тенденцію у поведінці до самознищення, емоційних зривів, тим вищий рівень загальної саморегуляції вони демонструють. Висока наполегливості та здатність до самоволодіння визначають спокійну реакцію на звістку про мобілізацію. Як ми бачимо, емоційно-вольовий компонент забезпечує емоційну стабільність, стійкість до зовнішніх стресогенних чинників, скеровує і регулює поведінку, емоційні реакції. Тобто, емоційно-вольовий компонент як складова структури психологічної готовності, виступає як здатність особистості до швидкої вольової мобілізації своїх ресурсів задля ефективного виконання професійних завдань службово-бойової діяльності. Специфіка цієї здатності полягає в тому, що завдяки емоційної стійкості, наполегливості, самоволодіння, рішучості суб'єкт спроможний співвідносити та узгоджувати свої можливості з вимогами зовнішнього середовища, проявляти активність, прикладати вольові зусилля, що відображається в активному, напруженому та конкретно-спрямованому способі самоуправління своїми психічними, емоційними станами, поведінкою та діями.

Отже, мобілізованим особам, що мають високий рівень сформованості емоційно-вольового компонента, властиво нервово-психічна стійкість, вміння адаптуватися в нових соціальних умовах, висока саморегуляція, здатність справлятися із стрес-факторами звичайних життєвих ситуацій, на основі впевненості в собі, оптимістичності та активності. Особи, що мають низький рівень сформованості емоційно-вольового компонента є схильними до домінування нестабільного емоційного стану, відчувати виснаженість, підвищену збудливість, дратівливість, недостатню саморегуляцію. В поведінці може проявлятися агресивне ставлення до соціального оточення, чи відлюдкуватість, інертність, зниження соціальної активності, імпульсивність поведінки. Вірогідні нервово-психічні зриви, особливо в екстремальних ситуаціях. Також вони можуть бути схильними до аутоагресивних тенденцій у власній поведінці.

Зміст другого фактора, «Поведінковий компонент» (відсоток сумарної дисперсії – 8,3%), утворили такі змінні, як: рівень прояву емоційності (-0,738), схильність до активно-наступаючої поведінкової стратегії (0,534), схильність до стабільно-кумулятивної поведінкової стратегії (-0,288), схильність до комунікативної поведінкової стратегії (-0,35), рівень самооцінки професійних навичок (0,355), рівень вираженості самоволодіння як вольової якості у мобілізованих осіб (0,505). Даний фактор відображає здатність особистості проявляти емоційну зрілість, самоволодіння та схильність до активних поведінкових стратегій. Мобілізованим особам, що мають високий рівень за даним фактором, властиво проявляти емоційну стійкість, самоволодіння та самодостатність, емоційну зрілість, спокій у складних обставинах, не піддаватись випадковим змінам настрою, оцінювати власні професійні навички на високому рівні, проявляти активно-наступаючу поведінкову стратегію (активність, енергійність, прагнення до домінування, мати потребу у досягненні високих результатів, контролі ситуації, самоконтролі, досягненні бажаного за допомогою сили) та уникати стабільно-кумулятивної (повільності, затягування прийняття рішень, консерватизму, флегматичності, потреби в

економії сил, впертості, відгородженості) та комунікативної поведінкової стратегії (уникнення товариськості, емоційної чуттєвості, потреби в емоційному контакті, чутливості до відтінків у стосунках, чуйності, уваги до інших, потреби в спілкуванні, вірності). Мобілізовані особи, що мають низький рівень за даним фактором, навпаки, є більш емоційними, їм складно контролювати свої емоції та імпульсивні захоплення, в стресових ситуаціях вони можуть демонструвати низьку працездатність, схильність недооцінювати власні професійні навички. Їм не властиво у складних ситуаціях проявляти активність, енергійність, заповзятість, самоконтроль, а більш притаманно проявляти повільність, консерватизм, флегматичність, нерішучість, прагнення до емоційної чутливості, спілкування, чуйності, шукати підтримку зі сторони оточуючих, шукати шляхи задоволення потреба в спілкуванні та прийнятті.

Третій фактор (8,1 % сумарної дисперсії) отримав назву «Когнітивно-рефлексивний компонент», оскільки поєднує такі змінні: рівень привабливого образу військовослужбовця у сприйнятті мобілізованих осіб (0,605), рівень здатності ідеального військовослужбовця триматися прийнятої лінії поведінки (0,494), рівень прояву активної позиції у ідеального військовослужбовця (0,232), рівень вираженості самоповаги (0,574), рівень схильності розраховувати на власні сили в складних ситуаціях (0,605), рівень прояву активної позиції (0,589), схильність до пасивно-оборонної поведінкової стратегії (-0,394), рівень прояву цілеспрямованості як вольової якості (0,434). Визначений фактор відображає співвідношення двох суб'єктних компонентів «Я-концепції» особистості: образу Я та образу ідеального військовослужбовця. Для мобілізованих осіб, що мають високий рівень сформованості когнітивно-рефлексивного компонента, характерно адекватне саморозуміння та самоусвідомлення себе як військовослужбовця, узгодженість уявлень про себе з образом ідеального військовослужбовця, властиво вміння аналізувати особливості власної професійної діяльності та коригувати її перебіг за умови необхідності, вміння зіставляти свої особисті й професійні дії з образом того, як повинно бути. Особи з високими оцінками за даним фактором більш схильні

розраховувати на власні сили в складних ситуаціях, мають сформовану власну активну позицію, цілеспрямовані, мають високий рівень самоповаги, мають більш привабливий образ ідеального військовослужбовця, який виявляє здатність триматися прийнятої ним лінії поведінки, та намагаються уникати пасивно-оборонної поведінкової стратегії. Для мобілізованих осіб з низьким рівнем сформованості когнітивно-рефлексивного компонента властиво знехтування позитивного образу ідеального військовослужбовця та низький рівень самоповаги до себе як до військовослужбовця, залежність поведінки та ставлення до себе від зовнішніх обставин та оцінок, пасивність, інтровертованість, низький рівень цілеспрямованості та схильність до прояву обережності по відношенню до нових подразників та уникання їх, характерно депресивне або іпохондричне сприйняття ними як всього свого повсякденного життя, так і будь-якої ситуації, що виникає в екстремальних умовах, властиво прояв сором'язливості, невпевненості у собі, обережності, пасивності.

Зміст четвертого фактора, що інформативний на 7,95%, утворили такі змінні: рівень значущості проходження військової служби (0,509), представленість мотиву самореалізації при вступі на військову службу (0,702), представленість мотивів, що спрямовані на вирішення особистих проблем, при вступі на військову службу (0,461), представленість патріотичних мотивів при вступі на військову службу (0,581), представленість мотивів поваги та самоповаги при вступі на військову службу (0,637), представленість особистих цілей в мотиваційній сфері мобілізованих осіб (-0,535), наявність позитивних думок на звістку про мобілізацію (0,471), наявність стеничних почуттів на звістку про мобілізацію (0,516), представленість цінностей розвитку в ціннісній системі мобілізованих осіб (0,306), представленість соціально-корисних цілей в мотиваційній сфері мобілізованих осіб (0,336). Даний фактор може бути позначений як «Мотиваційний компонент структури психологічної готовності мобілізованих осіб», оскільки відображає мотиваційні зусилля, потреби успішно виконати поставлену задачу, прагнення досягнути успіху й показати себе з кращої сторони. Отримані результати свідчать про те, що для

мобілізованих осіб з високим рівнем сформованості даного компонента властиво прагнення до самореалізації, для них дуже важлива повага оточуючих людей та самоповага, властиво наявність патріотичних мотивів в діяльності та мотивів, направлених на вирішення важливих особистих проблем за допомогою військової служби, при цьому вони не орієнтовані не лише на особисті цілі на період служби, а мають і високий рівень значущості проходження військової служби, тому схильні більш спокійно реагувати на звістку про мобілізацію та мати більш позитивні думки про неї. Також для них характерно наявність високих оцінок можливості професійно розвиватися в військовій справі та досягати соціально-корисні цілі під час військової служби. Як ми бачимо, мотиваційна готовність до військової діяльності мобілізованих осіб є складною системою мотивів, які скеровують, посилюють та обумовлюють активність індивіда на шляху до поставленої мети, а саме на шляху до самопізнання, саморозуміння та самореалізації в професійній діяльності. Отже, мотиваційний компонент може дійсно здійснювати системоутворюючий вплив на психологічну готовність через реалізацію стимулюючої, регулятивної та смислоутворюючої функцій, а саме: у бажанні якнайкраще виконати службово-бойову діяльність, розвиватися, досягати успіху; прагненні показати себе з кращої сторони, щоб поважали оточуючі; почутті обов'язку і відповідальності перед Батьківщиною; потребі у самовдосконаленні, самореалізації. Для мобілізованих осіб, що мають низький рівень сформованості мотиваційного компонента властиво низький рівень мотивів самореалізації, поваги, самоповаги, відсутність патріотичних мотивів, для них не притаманні наявність бажання служити, а навпаки, вони мають негативні думки та астеничні почуття на звістку про мобілізація, розцінюють службу в армії, як негативне явище, яке слід уникати, оскільки відсутньою є будь-яка мотивація та бажання служити.

П'ятий фактор (інформативність – 7,2%) містить такі змінні: рівень прояву екстраверсії (0,772), рівень прив'язаності до оточуючих (0,644), рівень вольової регуляції поведінки (0,653), рівень прояву експресивності (0,75), схильність до аутичної поведінкової стратегії (-0,364), схильність до паразитарної

поведінкової стратегії (-0,311), представленість моральних цінностей в ціннісній системі мобілізованих осіб (-0,226). Ураховуючи зміст факторних навантажень, цей фактор був ідентифікований як «Особистісний компонент». Даний фактор відображає систему особистих характеристик мобілізованих осіб, які впливають на результативність їх діяльності, досягнення цілей, внутрішню стійкість при впливі негативних факторів. Ми припускаємо, що особистісні якості виступають як фундаментальна основа формування психологічної готовності мобілізованих осіб, як найбільш стійкі психічні явища, завдяки яким вони здатні протидіяти та переборювати зовнішні та внутрішні перешкоди на шляху досягнення цілей військово-професійної діяльності. Аналізуючи отримані результати, ми можемо стверджувати, що мобілізовані особи з високими оцінками за даним фактором є більш схильними до екстраверсії, товариськими, мають більш позитивне відношення до людей, вміють контролювати себе, відповідальні, проявляють точність та акуратність в справах, дотримуються моральних принципів, не схильні порушувати загальноприйняті норми поведінки. Також такі особи схильні до експресивності, можуть легко відноситися до життя, проявляти інтерес до різних сторін життя та їм не властиво проявляти аутичну та паразитарну поведінкові стратегії. А для мобілізованих осіб з низьким рівнем сформованості даного фактору більш властиво замкнутість, скритість, сором'язливість, нерішучість, обережність, пригніченість, слабкість, відчуття незахищеності, вони надають перевагу тримати дистанцію з оточуючими, мати відсторонену позицію при взаємодії, свої інтереси часто ставлять вище інтересів інших людей, виявляють несумлінність в виконанні своїх зобов'язань та обіцянок, безвідповідальність, занадто стурбовані своїми матеріальними проблемами, намагаються уникати громадських доручень, жити не ускладнюючи собі життя. Такі особи не схильні проявляти в своєму житті вольові зусилля, проявляти гнучкість у складних ситуаціях, що призводить до того, що вони складно переносять різкі зміни в житті, а отже віддають перевагу постійності та надійності у всьому, що їх оточує.

Склад шостого фактора, який відображає когнітивно-прогностичний компонент структури психологічної готовності, є інформативним на 5,5%. Ядро даного фактору склали очікування від служби в армії, а саме: наявність особистісно-орієнтованих очікувань від служби в армії (-0,758), наявність віддалених в часі очікувань від служби в армії (-0,736) та представленість смислотворчих цінностей в ціннісній системі мобілізованих осіб (0,359). Аналізуючи отримані результати, слід зазначити, що для мобілізованих осіб з високим рівнем сформованості когнітивно-прогностичного компонента більш властиво наявність близьких в часовому просторі та реальних соціально-орієнтованих та соціально корисних очікувань від служби в армії та виражена потреба надавати цінність самому процесові проживання життя, вміння цінувати життя, приймати його трагічну сторону та знову відкривати для себе його красу, не відводячи погляду від його жахів, наявність вираженої потреби мати свободу вибору, приймати свою свободу та брати на себе повну відповідальність за власний вибір та власні вчинки, наявність потреби відчувати кохання у всіх його проявах, а також потреби пізнавати життя, розбиратися в протиріччях оточуючого світу та власної особистості, шукати смисл та причини того, що відбувається. А мобілізовані особи з низьким рівнем сформованості даного фактору мають особисто-орієнтовані очікування від служби в армії, що направлені на вирішення власних проблем, та є більш віддаленими в часі, також вони вважають, що екзистенційні та когнітивні цінності не можуть бути реалізовані у цей період їхнього життя, період служби.

Таким чином, ми можемо констатувати, що когнітивно-прогностичний компонент відображає розуміння мобілізованими особами процесу військової служби та відповідність реальних умов сформованим очікуванням від неї, адекватне співвідношення яких може сприяти розвитку вмінь приймати обґрунтовані рішення стосовно власної професійної діяльності.

Зміст першого компонента, що визначений при аналізі загального зовнішнього фактору структури психологічної готовності мобілізованих осіб до військової служби (інформативність – 15,33%), утворили такі показники: рівень

матеріального забезпечення мобілізованих осіб (-0,454), характер спілкування в середовищі мобілізованих осіб та військовослужбовців (0,623), військова кваліфікація (0,716), стаж військової служби (0,488). Даний компонент може бути позначений як «Соціально-діяльнісний», оскільки відображає професійну майстерність мобілізованих осіб, рівень соціальної захищеності й довіри, ступінь вираженості сприятливої атмосфери в колективі. Отримані нами значення факторних навантажень свідчать про те, що для мобілізованих осіб, що мають високий рівень сформованості даного компонента, дуже важливою є сприятлива атмосфера спілкування у середовищі військовослужбовців, вони мають більшу військову кваліфікацію та стаж військової служби, а ось рівень матеріального забезпечення для них є не важливим. А для мобілізованих осіб з низьким рівнем оцінки за цим компонентом властиво низька військова кваліфікація, відсутність стажу служби, наявність несприятливої атмосфери спілкування серед колег по службі та висока значущість їхнього матеріального забезпечення під час служби. Отже, ми можемо стверджувати, що наявність сприятливої атмосфери спілкування, цінність позитивних взаємовідносин в колективі військовослужбовців, військова кваліфікація та стаж сприяють формуванню більш стійкої психологічної готовності, яка протидіє матеріальній нестабільності.

Другий компонент має інформативність 15,32% та формується наступними змінними: вплив соціально-політичних подій на ставлення до військової служби (-0,324), характер проблем у взаємовідносинах під час військової служби (-0,472), характер матеріальних проблем у військовослужбовців під час служби в армії (0,861), характер зовнішніх проблем у військовослужбовців під час військової служби (0,85). Дана складова зовнішнього фактору психологічної готовності відображає різні труднощі, з якими стикаються мобілізовані особи під час військової служби, тому позначена нами як «Проблемно-орієнтаційний компонент структури психологічної готовності». Ядро компонента складають показники матеріальних та зовнішніх проблем. Встановлено, що для мобілізованих осіб з високим рівнем сформованості

даного компонента характерно наявність проблем матеріального забезпечення та задоволення первинних базових потреб, що може призвести до зниження внутрішньої мотивації до ефективного виконання обов'язків по службі, прагнення до військово-професійного вдосконалення, або навіть до зростання числа військовослужбовців, що переживають гостру особистісну кризу у зв'язку з відсутністю службових, матеріальних перспектив. Також такі особи переживають відсутність соціального визнання, соціального захисту, що може призвести до зниження ефективності діяльності при виконанні службових і навчально-бойових завдань. Відсутність проблем у взаємовідносинах з колективом, керівництвом, сім'єю є необхідною внутрішньою умовою, що посилює та стабілізує позитивне ставлення до військової служби, не зважаючи на соціально-політичні події, які відбуваються в країні. А для мобілізованих з низьким рівнем сформованості даного компонента властиво наявність проблем у стосунках в колективі, складнощі з керівництвом, сімейні негаразди, що можуть призводити до виникнення труднощі соціально-психологічної адаптації військовослужбовця до умов військової служби, а саме: частих конфліктах з оточуючими (сім'єю, колективом), виникнення різних форм відхиляючої поведінки (деструкцій, адикцій, домінування та ін.). Відсутність матеріальних складнощів та зовнішніх проблем, пов'язаних з умовами проходження служби, не є стабілізуючим фактором готовності, а навпаки сприяє зниженню позитивного ставлення до військової служби.

Зміст третього компонента зовнішнього фактору (інформативність – 14,89%) утворили такі змінні, як: характер змін в ставленні до військової служби під впливом соціально-політичних подій (0,566), характер ставлення рідних до служби в армії (0,611), добровільність проходження служби (0,748). Дана складова може бути позначена як «Соціально-психологічний компонент», оскільки він відображає наявність соціальної підтримки, особливості ставлення соціального середовища (сімейного оточення, рідних, друзів) до військової служби та характер власного ставлення мобілізованих до військової служби, обумовлений соціально-політичними подіями в країні, та бажанням служби в

армії. Встановлено, що для мобілізованих з високим рівнем сформованості соціально-психологічного компонента властиво наявність бажання служити в армії (готовність добровільно проходити службу), підтримка зі сторони рідних та друзів, позитивне ставлення до служби, як особистісна позиція, сформована під впливом соціально-політичних подій 2014-2015 рр. А для мобілізованих з низьким рівнем сформованості цього компонента характерно небажання служити, примусовість проходження служби, негативне відношення рідних до служби в армії та негативне ставлення до військової служби, як реакція на соціально-політичні події.

Соціальна підтримка є процесом, за допомогою якого соціальний контекст впливає на індивіда. В. Сисоєв, Є. Потапчук зазначають, що фактори соціального середовища здатні: підтримувати самооцінку особистості; сприяти самореалізації; підтримувати адаптивні потенціали та енергетичні ресурси організму; здійснювати психологічну підтримку [5]. На думку М. Пірен «шлюбно-родинні стосунки органічно включені в систему соціальних факторів, детермінуючих розвиток Збройних Сил України. Вони виступають своєрідним джерелом, що впливає на потенційну діяльність армії» [3, с. 214]. Як ми бачимо, з отриманих результатів соціальна підтримка відіграє важливу роль в бажанні служити, тобто, чим краще рідні ставляться до військової служби, чим сильніше досліджувані мобілізовані особи включені в соціально-політичні події, що відбуваються в нашій країні, переймаються майбутнім держави, тим більше для них властиво готовність добровільно нести військову службу. Тобто, підтримка сім'ї, зміна власного ставлення до військової служби під впливом соціально-політичних подій в країні, все це актуалізує проблему розвитку мотивації до військово-професійної діяльності у зазначеної категорії осіб, сприяє підвищенню рівня добровільності служби серед українців. Саме у бойовій обстановці соціально-психологічні фактори відіграють вирішальний вплив на військовослужбовців, оскільки вони виступають основою для формування соціальних мотивів їхньої поведінки і міцних бойових установок.

Це визначається розумінням і внутрішнім прийняттям ними цілей військової дій та операцій, представленістю соціальних та економічних інтересів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати факторного аналізу в цілому підтвердили висунуту теоретичну модель загального внутрішнього фактору структури психологічної готовності мобілізованих осіб до військової служби, дозволили уточнити характер сформованості певних її аспектів. Серед чотирьох запропонованих нами складових (особистісний, регуляторний, когнітивний та мотиваційний компоненти) найбільш значущими для мобілізованих осіб є когнітивні та регулятивні аспекти їх діяльності, оскільки вони представлені двома факторами кожний, а саме: когнітивні складові представлені когнітивно-прогностичним та когнітивно-рефлексивним компонентами, а регулятивні аспекти – емоційно-вольовим та поведінковим компонентами.

Запропонована нами теоретична модель зовнішнього фактору психологічної готовності значно відрізняється від емпіричної, яку ми отримали за допомогою факторного аналізу. Нами було запропоновано три компоненти: соціальний, економічний та сімейний. Однак, ми встановили, що дані аспекти не є незалежними чинниками, вони утворюють більш складні системокомплекси, дія яких визначає готовність мобілізованих осіб до служби. Було встановлено, що на психологічну готовність мобілізованих осіб впливають підтримка рідних, соціально-політичні події в країні, труднощі та проблеми, з якими стикаються мобілізовані під час військової служби (матеріальні, зовнішні, у колективі, сімейні), соціально-психологічна атмосфера в військовому колективі, їх професійна компетентність. Виявлені складові враховують різні аспекти цієї системи чинників, а саме: соціально-психологічні, проблемно-орієнтаційні та соціально-діяльнісні.

Єдина робота компонентів психологічної готовності (як цілісного, системного явища) забезпечує ефективну реалізацію усіх функцій психологічної готовності, а саме: підготовчої, оцінної, регулятивної та стимулюючої. Таким чином, структурно-функціональна організація

психологічної готовності може бути проаналізована у вигляді системної моделі, котра інтегрує її основні компоненти у їх внутрішніх взаємозв'язках.

Розроблена модель структури психологічної готовності мобілізованих осіб до військової служби потребує подальшого вивчення, що допоможе у розробці та впровадженні в практику психопрофілактичних програм, спрямованих на формування та розвиток особистісних якостей, що необхідні військовослужбовцю; формування мотивації до військової служби; розвиток здатності до позитивного самовідношення та адекватної самооцінки, оцінки інших людей та їх взаємодії; формування здатності до рефлексії; формування готовності до діяльності в екстремальних умовах; зниження психічної напруженості до рівня, що відповідає оптимальній працездатності; підвищення психологічної стійкості мобілізованих осіб до впливу стрес-факторів бойових дій; відновлення ресурсу; формування навиків саморегуляції. Впровадження психопрофілактичних програм сприятиме оптимізації процесу психологічної готовності мобілізованих осіб до службово-бойової діяльності в екстремальних ситуаціях, дасть змогу удосконалити процес підготовки та підвищення кваліфікації мобілізованих осіб до виконання завдань військової служби.

Література:

1. Барко В. І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект) / В. І. Барко. – К. : Ніка-Центр, 2002. – 296 с.
2. Бондаренко Я. Г. Психологічна готовність фахівців спеціальних підрозділів МВС України до виконання професійних завдань різного виду складності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.06 «Юридична психологія» / Я. Г. Бондаренко ; Національний університет цивільного захисту України. – Харків, 2011. – 27 с.
3. Пірен М. І. Конфліктологія : підручник / М. І. Пірен. – К. : МАУП, 2003. – 360 с.

4. Платонов І. В. Структура психологічної готовності особистості до правоохоронної діяльності / І. В. Платонов // Психологія. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. – Вип. 11. – С. 320-326.

5. Потапчук Є. М. Теорія і практика збереження психічного здоров'я військовослужбовців : монографія / Є. М. Потапчук. – Хмельницький : НАДПСУ, 2004. – 323 с.

6. Сторожук Н. А. Дослідження факторів формування психологічної готовності молодих офіцерів Збройних сил України / Н. А. Сторожук // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2008. – Т. X, част. 5. – С. 567–577.

7. Томчук М. І. Психологічна готовність особистості до правоохоронної діяльності : монографія / М. І. Томчук. – Хмельницький : НВП «Еврика», 2003. – 197 с.

8. Ягупов В. В. Військова психологія / В. В. Ягупов. – К. : Тандем, 2004. – 656 с.